
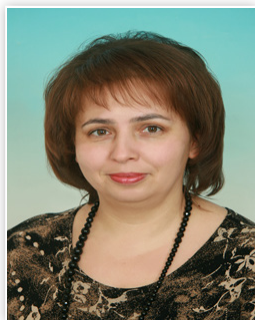

Леся Володимирівна Гребенюк,

кандидатка педагогічних наук, майор, начальниця науково-дослідного відділу військово-термінологічної та лексикографічної діяльності, Лінгвістичне науково-дослідне управління науково-дослідного центру Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0003-4090-8980>

Ірина Володимирівна Дубровіна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, наукова співробітниця, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>

Наталія Вікторівна Аніщенко,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу діагностики обдарованості, Інститут обдарованої дитини НАПН України, м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0003-4823-9750>

УДК 37.034

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4\(91\)-56-61](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4(91)-56-61)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація.

У статті здійснено аналіз проблеми формування комунікативної компетентності студентів у просторі вищої школи. Визначено її обґрунтовано поняття «професійно-комунікативна компетентність студентів». Акцентовано на сучасній взаємодії людини з іншими людьми та зі світом, яка гранично інтенсифікувалася з розширенням технічних можливостей обміну інформацією. Схарактеризовано основні чинники формування професійно-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Визначено види професійно-комунікативної компетентності та шляхи їх удосконалення засобами освітніх технологій і методик. Говорячи про комунікативність особистості, варто не обмежувати науково-дослідне коло лише діагностикою знань та умінь, комунікативних навичок. Адже спілкування пов'язане зі спрямованістю особистості, є складовою мотиваційно-потребнісної сфери, що спонукає до формування світогляду, розвитку інтелекту, вибору ціннісних орієнтацій. Комунікативна компетентність містить наступні поліфункціональні складові: активність у спілкуванні, емоційна реактивність, швидкість прийняття рішень (темперамент особистості), комунікативна впевненість, стійкість саморегуляції, комунікативна об'єктивність та суб'єктивність.

Аналіз наукових поглядів на питання формування комунікативної компетентності студентів дав змогу визначити її спрямованість та поліфункціональність шляхом виокремлення та обґрунтування головних чинників формування та принципів організації в сучасному закладі вищої освіти. Комунікативна компетентність студентів характеризується вміннями толерантного спілкування вербальними і невербальними засобами мовлення, впливом на співрозмовника, побудовою конструктивного діалогу, вирішенням конфліктів та налаштуванням на власну емоційну стабільність при співпраці з освітніми партнерами. Окреслено бар'єри, які стають на шляху до формування успішної комунікативної компетентності студентів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, партнерська взаємодія, практична підготовка, освітні технології, принципи навчання.

Бурхливий розвиток науки і техніки, технологічний прорив людства викликали значні зміни в людській свідомості та пізнанні. Вияв сучасних потреб у спілкуванні спричинив появу нових способів і форм комунікації за допомогою електронних засобів навчання. Сучасна взаємодія особистості з іншими людьми та зі світом гранично інтенсифікувалася з розширенням технічних можливостей обміну інформацією.

Реформування вищої освіти в Україні спрямоване на всебічний розвиток людини, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування ціннісних орієнтацій особистості, необхідних для реалізації фахових компетентностей, підвищення їхнього освітнього рівня. У сучасних умовах забезпечення євроінтеграційних процесів розвитку освіти в Україні актуальними стають нові вимоги щодо особистісно-професійних якостей студентів, їхнього рівня сформованої комунікативності [1].

У швидкозмінних умовах ЗВО мають виступати генераторами соціального прогресу; центрами підготовки національної мережі фахівців, готових упроваджувати інноваційні зміни у виробництво із залученням усіх зацікавлених сторін (співробітників ЗВО, роботодавців, партнерів) та ін. Освітній простір ЗВО має бути зорієнтованим на широкий діалог (партнерську взаємодію), у якому освітні системи та технології взаємодіють та збагачують одна одну, утверджуючи високу конкурентоспроможність фахівця на ринку праці. Інтерактивний простір вищої освіти в умовах військового стану має йти на випередження, широко впроваджуючи в практику стратегії діалогу та психології успіху, партнерської взаємодії та укріплення міжособистісних контактів освітян з колегами країн ЄС.

Мета статті: на основі цілісного наукового аналізу вітчизняного й світового досвіду визначити чинники формування комунікативної компетентності студентів у просторі вищої школи.

Проблемі комунікативної компетентності приділяють увагу вітчизняні та закордонні вчені, а саме: А. Андрієнко, О. Аршавська, Т. Бутенко, А. Москаленко, Р. Мільруд, Л. Савенкова, О. Саннікова, Ю. Федоренко та ін. У своїх дослідженнях вчені акцентують на необхідності розв'язання різноманітних проблем, що пов'язані з недостатнім рівнем комунікативної компетентності молоді.

Сутність «комунікативної компетентності», на нашу думку, розглядається крізь призму понять «знання», «уміння», «навички», «набутий досвід», «здібності», тобто це – багатогранне та поліфункціональне явище, яке ототожнюється з колом професійних питань, де людина є об'єктом. А через комунікацію реалізується творчий потенціал, яким володіє студент.

Звісно, що для освітянина важливою є особистість співрозмовника, його мотивація та зацікав-

лення у діалозі та консенсусі, методика впливу під час спілкування, прийоми взаємодії. Комунікативна компетентність студентів ґрунтується на отриманні та поглибленні знань із основних дисциплін освітньо-кваліфікаційної програми підготовки у ЗВО, неперервній самоосвіті та самовдосконаленні [1]. Формування та становлення комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти позитивно впливає на професійний рівень майбутніх спеціалістів, їхню творчу самореалізацію, що є вектором успіху в усіх сферах суспільного життя. Перетворення, що здійснюються у сучасному світі, значною мірою спричинені розвитком комунікацій і засобів зв'язку, впливом масмедіа та глобальних комп'ютерних мереж. Комунікація стимулює освітні інновації та проекти, стаючи соціальною основою, навколо якої здійснюються міжлюдські відносини, проводяться майстер-класи, тренінги, лекції з розвитку комунікації. Без комунікації неможлива взаємодія між людиною та соціумом, людиною та іншою особистістю. Беручи до уваги тенденції розвитку сучасної національної освіти та закордонний досвід навчального процесу у ЗВО, варто зазначити, що саме особистісно-орієнтована спрямованість освітнього процесу увібрала визначні досягнення ринкового демократичного способу життя. Особистісно-орієнтовані технології навчання передбачають існування індивідуально-рівноправних стосунків між викладачами та здобувачами вищої освіти, а також залучення до цього процесу особистісного досвіду суб'єктів комунікації.

Як підтверджує досвід, для формування успішної комунікативної компетентності здобувача вищої освіти важливо дотримуватися головних принципів навчання:

- установка на самовиховання, виявлення тих елементів у комунікативній компетентності, які потребують удосконалення;

- врахування вільного часу, навчально-методичної бази, альтернативних форм навчання мовленню, конкретних умов діяльності для організації діалогічних навичок та засвоєння мовних норм;

- комплексність у розв'язанні проблем (самостійне виокремлення студентом певних питань з комунікації);

- гуманізація і відкритість (запровадження соціо- та культуро відповідних заходів; поєднання традицій та інновацій).

Досліджуючи комунікативність особистості, слід не обмежувати науково-дослідне коло лише діагностикою знань та умінь, комунікативних навичок. Адже спілкування пов'язане зі спрямованістю особистості, є її складовою мотиваційно-потребнісної сфери, що спонукає до формування світогляду, розвитку інтелекту, вибору ціннісних орієнтацій. Комунікативна компетентність містить такі поліфункціональні складові:

активність у спілкуванні, емоційна реактивність, швидкість прийняття рішень (темперамент особистості), комунікативна упевненість, стійкість саморегуляції, комунікативна об'єктність та суб'єктність.

Розглянемо чинники, які впливають на успішність формування комунікативної компетентності студентів, здатність фахівця спілкуватися в трудовій та освітній діяльності, використовуючи засоби мовлення, різні технології спілкування для задоволення інтелектуальних запитів.

1) *Чинник розвивального середовища для активізації мовленнєвих знань, умінь і навичок*, що відображає освітні процеси, форми та методи викладання із використанням різних видів спілкування, технік слухання, стратегій успіху. Завдяки цьому підвищується рівень здатності індивіда налагоджувати та підтримувати необхідні контакти, оперувати вербальними та невербальними засобами пізнання та сприйняття, оцінювати дійсність у різноманітних ситуаціях партнерської взаємодії. Для цього чинника характерною є побудова процесу навчання мови як моделі реальної комунікації з практичними темами та проблемами для обговорення. Це зумовлює підбір певних необхідних лінгвістичного, фонетичного, морфологічного, синтаксичного і лексикологічного елементів професійного мовлення. За умов постійної системи виконання різноманітних вправ, формування мовленнєвих навичок та операцій комунікативна компетентність може вдосконалюватися постійно.

2) *Чинник налагодження партнерської взаємодії*: фактор, що відтворює і перевіряє значущість партнерського дискурсу (діалогу, згоди або консенсусу), розвиток досвіду соціальної та міжособистісної взаємодії [3]. Цей чинник набуває значущості на основі поваги до рівноправного, рівноцінного партнера. Партнерська взаємодія – це обмін досвідом, ідеями, почуттями, матеріальними носіями результатів діяльності, у якому партнери проявляють здатність включатися в різноманітні суб'єкт-суб'єктні зв'язки, адекватно визначати цілі спільних дій і конструктивно їх досягають [1]. Групова взаємодія передбачає створення належної партнерської взаємодії під час освітнього процесу для індивідуального розкриття здібностей кожного студента і налагодження взаємин у команді. Цей чинник потребує активного тьюторського супроводу викладачів або старшокурсників. За таких умов можна сподіватися на зростання комунікативної компетентності здобувача вищої освіти. Для посилення взаємодії всередині групи гарно себе зарекомендували в практиці роботи зі студентами ділові ігри та кейс-методи (можливо, з домашніми мінізаготовками) для самопрезентації кожного новачка, а в подальшому – для розкриття його потенціалу в ЗВО. Діади «викладач – студент»,

«викладач – група студентів», «студент – студент» потребують грамотного комунікативного інструментарію, чітко окреслених освітніх задач і шляхів їх розв'язання, доступності та досягнення ситуацій успіху засобами власної комунікації. Відповідно, виникає необхідність пошуку нових підходів, принципів, напрямів в освітньому просторі, що постійно змінюється й наповнюється інноваційним контентом у світлі нової парадигми освіти.

3) Наступним, не менш вагомим чинником для розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти є *чинник позитивної мотивації на майбутню професію*. Потреба ж у професійному самовизначенні, та, як наслідок, у професійній самореалізації – також пов'язана з проявом самостійності та відповідальності під час прийняття того чи іншого рішення, що зумовлено специфікою партнерської взаємодії.

Тьюторська підтримка освітян має знаходитися в площині максимального розкриття та показу всіх переваг майбутнього фаху, специфіки роботи, труднощів і вимог роботодавця-стейкхолдера, до яких студент має бути готовий вже сьогодні. Звісно, буде доречно включати в години роботи куратора зі студентами розігрування можливих ситуативних задач із фаху.

Позитивна мотивація може сформуватися й укріпитися у здобувача вищої освіти за умов послідовної перспективної практичної підготовки, залучення до всеукраїнських проєктів і грантів, участі у конференціях, форумах, при неформальному спілкуванні молоді тощо. «Входження у професію», відчуття себе в ній – такі яскраві та стійкі особисті переживання можливі під час волонтерських ініціатив студентів на базах практики, коли створені можливості себе проявити. Студент бачить, над якими саме комунікативними навичками та вміннями йому потрібно працювати, займається самовихованням, стикається з конфліктами, непорозуміннями та робочими моментами взаємодії на практиці.

Для розвитку комунікативної компетентності необхідними є засоби навчання, які б могли ставити проблемні та творчі завдання, оцінюватися, бути престижними в молодіжному середовищі. Серед них доцільними є майстер-класи провідних фахівців тієї сфери, яка є близькою студенту. Досвід комунікації, що передається студентам, пробуджує внутрішню та зовнішню активність, спонукає ставити запитання (принцип діалогічності навчання), уточнювати джерела, бути в контексті інформаційної подачі практичного матеріалу. Викладач має провести спеціальну емоційну бесіду чи тренінг, які вмотивують подальшу роботу студентів на занятті.

Як зазначає К. Козубенко, «завдання викладача (...) створювати ситуації, які сприяють творчій активності та спрямованості студен-

та, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання» [2]. Погоджуючись із думкою вченого, наголосимо на важливості створення творчої атмосфери позитиву та підтримки в освітньому середовищі однодумців. Мотивація бути належним до освітян, стати педагогом впливає на якість та чистоту мовлення, грамотність висловлювання, бажання та практичні дії щодо вдосконалення ораторського мистецтва студентів. Адже саме мотивація надає комунікації студента особистісного вираження та спрямовує на професійне зростання загалом, впливаючи також на формування комунікативної компетентності як освітньої потреби.

Бар'єри в розвитку комунікативної компетентності, з якими стикаються студенти в освітньому процесі заважають їхній успішності, тому розглянемо їх більш детально:

організаційні бар'єри, пов'язані з утворенням нових форм взаємодії (адміністративні процедури, відсутність у студентів досвіду участі в партнерстві або їхня висока зайнятість, оплата праці та компенсація прихованих витрат із реалізації партнерства, локалізований досвід професійної діяльності в освіті);

рольові позиції в партнерстві («поділ праці»; традиційно відповідальність за визначення статусу в партнерстві покладається на університет), з попереднім негативним досвідом участі в партнерстві, тривожністю педагогів у плані розвитку професійної компетентності в порівнянні з провідними фахівцями;

тимчасові фактори (тривалість процесу становлення партнерських відносин, індивідуальні тимчасові ресурси учасників партнерства, фінансування витрат часу, оцінювання індивідуального вкладу, орієнтація на рефлексивні практики);

необхідність узгодження теорії та практики в умовах освіти (орієнтація на відтворення практики досвідченого педагога, рефлексія професійного досвіду, спільна рефлексія командної роботи) [6].

Комунікація сприяє розширенню світогляду людей, розвитку інтелекту, оволодінню новою інформацією тощо. Вона характеризується активною позицією здобувача вищої освіти – учасника суспільного життя.

Так, яскравою ілюстрацією формування комунікативної компетентності в ЗВО є випуск молодших лейтенантів за спеціальністю «Військовий переклад» у Військовому інституті КНУ імені Тараса Шевченка. Протягом навчання відбувалася інтенсивна підготовка офіцерів із формування комунікативної компетентності, фахових навичок та умінь на основі індивідуального підходу до кожного студента.

Рис. 1. Випуск молодших лейтенантів за спеціальністю «Військовий переклад»

У Національному університеті оборони України та в межах плану співробітництва Україна – НАТО було організовано та проведено навчання викладацького складу університету в рамках програми #НАТО#DEEP_Ukraine. Курс проводився як черговий захід програми щодо вдосконалення майстерності науково-педагогічних працівників університету та впровадження в освітній процес кращих освітніх технологій та практик країн-членів НАТО, зокрема і комунікативних, для налагодження співпраці з іноземними партнерами. Заходи відбувалися під керівництвом інструкторів консорціуму Академій оборони та Інститутів дослідження проблем безпеки «Партнерство заради миру». Науково-педагогічні працівники проводили курс вперше, використовували прогресивні методики, ділові ігри, інноваційні технології, творчий підхід до кожного студента-слухача. Розуміння студента, його освітніх потреб, готовність зрозуміти й прийняти його позицію, здатність до рефлексії, критичної оцінки власної діяльності були пріоритетною траєкторією професійно-орієнтованого навчання.

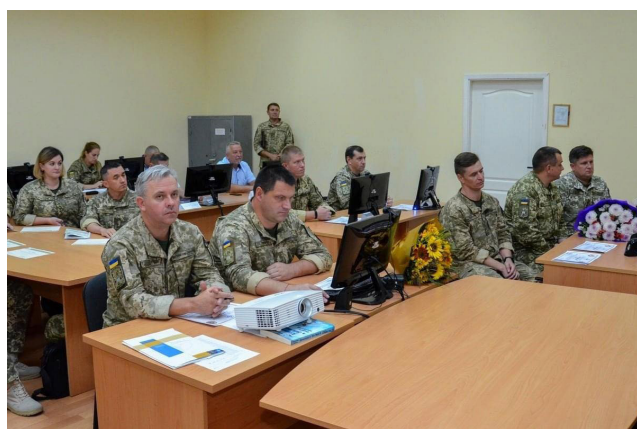

Рис. 2. Курс підвищення кваліфікації #НАТО #DEEP_Ukraine з використанням найкращих практик країн-партнерів

Таким чином, аналіз наукових поглядів на питання чинників формування комунікативної

компетентності студентів дав нам змогу визначити спрямованість та поліфункціональність комунікативної компетентності студентів шляхом виокремлення та обґрунтування принципів їх упровадження в сучасному закладі вищої освіти. Комунікативна компетентність студентів характеризується вміннями толерантного спілкування вербальними й невербальними засобами мовлення, впливу на співрозмовника, побудови конструктивного діалогу, розв'язання конфліктів і налаштування на власну емоційну стабільність під час комунікації з освітніми партнерами.

Використані літературні джерела

1. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1176729-13#Text>.

2. Дубровіна І. Формування комунікативної культури освітян як основа суб'єкт-суб'єктної взаємодії «викладач – студент» / І. Дубровіна, Н. Казакова, О. Юр'єв // Перспективи та інновації науки. – 2022. – № 4 (9). – С. 104–118.

3. Козубенко К. Об'єктивні педагогічні умови формування комунікативної компетентності фахівців туристичної галузі / К. Козубенко // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. LXXVIII. – Т. 2. – С. 142–146.

4. Словник термінів і понять з педагогіки вищої школи: посібник / укл. В. В. Приходько, В. В. Малий, В. Л. Галацька, М. А. Мироненко. – Дніпропетровськ, 2005. – 181 с.

5. Стрижаків О. Спілкування та суспільні відносини. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 3. / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, О. А. Біда, Н. І. Шетеля та ін. – Кропивницький : Код, 2023. – С. 149–153.

6. Ребецька Н. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери як педагогічна проблема / Н. Ребецька // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

References

1. Haluzeva kontseptsiia rozvytku nepererвної pedahohichnoi osvity (2018). [Sectoral concept for the development of in-service teacher education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1176729-13#Text> [in Ukrainian].

2. Dubrovina I., Kazakova N., Yuriev O. (2022). Formuvannia komunikatyvnoi kultury osvitian yak osnova sub'iekt-sub'iektnoi vzaiemodii «vykladach – student». [Formation of the communicative culture of educators as the basis of subject-subject interaction «teacher - student»]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*. 4(9). [in Ukrainian].

3. Kozubenko, K. (2017). Obiektivni pedahohichni umovy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv turystychnoi haluzi. [Objective pedagogical conditions for the formation of communicative competence of tourism industry specialists]. *Zbirnyk*

naukovykh prats. Pedahohichni nauky – Collection of scientific papers. Pedagogical sciences. Vol. LXXVIII. T. 2. [in Ukrainian].

4. Prykhodko, V. V., Malyi, V. V., Halatska, V. L., & Myronenko, M. A. (2005). Slovnyk terminiv i poniat z pedahohiky vyshchoi shkoly [Glossary of terms and concepts in higher education pedagogy]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

5. Stryzhakov, A. (2023). Spilkuvannia ta suspilni vidnosyny. [Communication and social relations]. *Naukovi zapysky – Proceedings*. Vol. 3. [in Ukrainian].

6. Rebetska, N. (2017). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sotsialnoi sfery yak pedahohichna problema. [Formation of Communicative Competence of Future Social Work Specialists as a Pedagogical Problem]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*. Vol. 29. P. 25–29. [in Ukrainian].

Hrebeniuk Lesia, PhD in Pedagogy, Head of Military Terminology And Lexicography Research Section, Linguistic R&DD, R&D Center Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Dubrovina Iryna, PhD in Education, Associate Professor, Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Anishchenko Nataliia, PhD in Pedagogy, Senior Research Fellow, Diagnostic Department of Institute of the Gifted Child of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

FACTORS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Summary.

The article analyzes the problem of formation of students' communicative competence in the space of higher education. The concept of "professional-communicative competence of students" is defined and substantiated. The article emphasizes the modern human interaction with other people and with the world, which is extremely intensified with the expansion of technical possibilities of information exchange. The main factors of formation of professional-communicative competence of higher education applicants are characterized. Types of professional-communicative competence and ways of their improvement by means of educational technologies and methods are defined. Speaking about communicativeness of personality, it is necessary not to limit the research circle only to the diagnostics of knowledge and abilities, communicative skills. After all, communication is connected with the orientation of personality, is its component of motivational and demand sphere, prompts the formation of world outlook, development of intelligence, choice

of value orientations. Communicative competence includes the following polyfunctional components: activity in communication, emotional reactivity, speed of decision-making (personality temperament), communicative confidence, stability of self-regulation, communicative objectivity and subjectivity.

The analysis of scientific views on the issue of formation of students' communicative competence allowed us to determine the orientation and polyfunctionality of students' communicative competence by identifying and justifying its formation factors and principles of organization in

a modern institution of higher education. Students' communicative competence is characterized by the skills of tolerant communication by verbal and non-verbal means of speech, influencing the interlocutor; building a constructive dialogue, conflict resolution and adjusting to their own emotional stability when communicating with educational partners. The barriers that become on the way to the formation of successful communicative competence of students are outlined.

Keywords: communicative competence; partnership interaction; practical training; educational technologies; principles of teaching.

Стаття надійшла до редакції 26 жовтня 2023 року

